

А. М. Ячний, кандидат соціологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ»

Автор статті наголошує на значущості визначення поняття «соціальне управління» в теорії та суспільній практиці. Виокремлює проблемний характер його формулювання. Пропонує аналітичний огляд наявних трактувань основних категорій. Доводить методологічну розбіжність наукових підходів у науках, що цікавляться проблемами управління. Виокремлює методологічні проблеми формування теорії соціології управління.

Ключові слова: *теорія соціального управління, управління, соціальне управління.*

Актуальність порушеної теми полягає в тому, що автори багатьох публікацій наголошують на тому, що в ХХ ст. в теорії та практиці соціального управління відбулися суттєві зміни. Підкреслюється, що в результаті науково-технічної і інформаційної революції принципово змінилася вся система управління, змінилося бачення об'єкта та суб'єкта керування. Робляться заяви про те, що соціальне стало основним змістом об'єкта управління. Очевидно, з цього приводу набуло широкого застосування словосполучення «соціальне управління». Явище соціального управління – це предмет вивчення багатьох наук, передусім це: соціологія, психологія, соціальна психологія, політологія, філософія, юриспруденція, культурологія, педагогіка, кібернетика, синергетика, ергономіка й економіка. Кожна з наук пропонує «свої» можливості щодо вдосконалення управління, але під кутом «своєї» методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать про те, що низка українських, російських та білоруських авторів порушують проблему розпорошення змістового визначення явища управління в науковому дискурсі, що свідчить про необхідність подолання наявних методологічних розбіжностей та теоретичного обґрунтування поняття соціального управління [1–15]. На цій підставі лунають заклики виокремити соціальне управління в самостійну галузь наукового знання і включити до неї розділи із соціології управління, філософії управління, психології управління, політики як мистецтва управління, економіки, культури і права як такі, що висвітлюють проблеми соціального управління. Таким чином, створити «міждисциплінарну дисципліну», предметом і основним методом дослідження якої буде системний підхід, системний аналіз явищ суспільного життя та яка об'єднає

сукупність методів і засобів задля вивчення якостей і структури складної соціальної системи як об'єкта управління [16, с. 468].

Подібні заклики викликають зацікавленість, але їх реалізація виглядає досить «проблематичною», тому що наявні питання поки що не вирішені і тому потребують прискіпливої уваги. На цій підставі у запропонованій **статті автор прагне висвітлити** проблеми щодо визначення змісту поняття «соціальне управління» в науковому дискурсі.

1. Перша полягає в тому, що при зовнішній схожості основних категорій, які розкривають явище управління, їм притаманні суттєві змістовні розбіжності методологічних підходів, що обумовлені завданнями конкретної науки. Так, наприклад, філософія визначає управління як функцію організованих систем, що забезпечує збереження їх структури, підтримує режим діяльності, реалізацію їх програм, мету, а соціальне управління як цілеспрямований вплив на суспільство для впорядкування, збереження, вдосконалення і розвитку його певної якісної специфіки [17, с. 496; 18, с. 674].

Свої особливості у визначенні управління демонструють представники соціальної психології, які визначають його як функцію організованих систем, що забезпечує збереження їх структури, підтримує режим функціонування і реалізації програми діяльності, але при цьому наголошується, що це вид індивідуального або групового, спланованого впливу суб'єктів управління на об'єкти управління для досягнення певної мети управління (управління заради власне самого управління? – А. Я.). Автори виокремлюють дві форми управління: 1) накази, завдання, роз'яснення, стимулювання, виховання, зміна умов діяльності і соціального статусу; 2) підбір складу групи, рішень, згуртування, демократизація стилю [19, с. 296–297].

Треба визнати, що управління дуже часто визначається як функція. На наш погляд, формулювання визначення сутності будь-якого явища через його призначення не зовсім коректне. Не можна зрозуміти явище, зафіксувавши лише його призначення. Якщо йдеться про будь-яке явище, то воно повинно бути зафіксоване через поняття, тобто мати свою назву і зміст, а вже після цього – перелік притаманних йому характеристик.

Не вдаючись до дискусії щодо змістовної сторони підходів, що наводяться, вважаємо за доцільне розглянути визначення соціального управління, подане в «Сучасному словнику із суспільних наук». Так, соціальне управління визначається: 1) у теорії соціального управління – як процес цілеспрямованого впливу на об'єкт соціальної системи для забезпечення його функціонування та розвитку; як особливий вид професійної діяльності, який зводиться не тільки до досягнення цілей системи, організації, але й виступає засобом підтримання цілісності будь-якої складної соціальної системи, її оптимального функціонування; як продукт соціальних організацій; 2) з по-

зицій соціального менеджменту – це процес проектування та інновації соціальних організацій, мотивації людей до діяльності для досягнення цілей організації; 3) в економічній теорії – це спосіб отримання економічного результату при найменших виробничих витратах; 4) у правознавстві – державне правове регулювання за допомогою законів; 5) у політології – вплив на суспільство з боку держави політичними методами [20, с. 381–382]. Наведені визначення демонструють розбіжності у підходах щодо визначення змісту соціального управління.

2. Друга проблема пов'язана з тим, що майже схожі визначення свідчать про запозичення «чужих» підходів та «розмивають» методологію конкретної науки. Так, в «Енциклопедичному соціологічному словнику» управління визначається як функція організмів, систем різноманітної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує збереження їхньої певної структури, підтримання режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності [21, с. 839]. Виникає питання: наскільки можна вважати ці визначення «соціологічними»? Майже однотипне визначення ми вже бачили у філософії.

Цікавим у соціології є визначення соціального управління як керування будь-якими суспільними процесами або як управління процесами і явищами соціальної сфери суспільного життя, засіб реалізації соціальної політики [21, с. 839; 22, с. 334; 23, с. 175]. Не потребує великих зусиль побачити компіляцію щодо вирішення завдань менеджменту, соціальної філософії та соціальної роботи. Активне застосування в соціології поняття «управлінська діяльність» свідчить про його запозичення з психології та менеджменту.

Показовим щодо «запозичень» є визначення соціального управління, яке пропонується соціальними працівниками. Так, соціальне управління – це цілеспрямований вплив на суспільство для впорядкування і розвитку його певної якісної специфіки. Підкреслюється, що характеристики соціального управління обумовлені системною природою суспільства, суспільним характером праці, необхідністю людей у спілкуванні в їх життєдіяльності, у процесі обміну продуктами матеріальної і духовної діяльності [24, с. 267–268]. Завдання соціальної роботи в цьому визначенні майже відсутні.

3. Третя проблема складається у тому, що відсутні чіткі формулювання понять управління в межах самих дисциплін, на ґрунті «своєї» методології.

Неможливо не визнати, що соціологічній літературі притаманне неабияке суттєве різноманіття у визначеннях понять «управління» та «соціальне управління». Так, управління визначається як соціальний інститут, що являє собою цілеспрямований, усвідомлений, організаторський вплив людей на власну суспільну, колективну, групову життєдіяльність як безпосередньо (у формі самоуправління), так і через спеціально створені структури (дер-

жаву, суспільні об'єднання, партії, фірми, кооперативи, асоціації тощо). При цьому автори виокремлюють поняття «соціальне управління» та «управління соціальними процесами» на ґрунті того, що поняття «соціальне управління» визначає весь комплекс цілеспрямованого регулювання соціальних сфер, суспільних відносин, соціальної діяльності людей, а поняття «управління соціальними процесами» підкреслює аспект диференціації, тобто виокремлення конкретних процесів, які підлягають управлінському впливу відповідно до специфіки кожного з них [3, с. 12–13]. Інші автори визначають управління як: 1) систематичний вплив суб'єкта управління (підсистеми, що управляє) на соціальний об'єкт (підсистему, якою управляють). При цьому підкреслюється, що підсистемою, якою управляють, може бути суспільство у цілому, його окремі сфери: економічна, соціальна, політична, духовна або будь-які його частини (організації, заклади тощо) з метою забезпечення їхньої цілісності, «нормального» функціонування, вдосконалення і розвитку, досягнення поставленої мети; 2) цілеспрямований вплив на умови життя людей, їхні ціннісні орієнтації, поведінку та має за головні завдання – забезпечення добре скоординованої цілеспрямованої діяльності, як окремих учасників спільних зусиль (трудових, політичних, спортивних та ін.), так і соціальних організацій (систем) у цілому [1, с. 9–10]. Наведене визначення управління – управління за назвою, але за змістом все ж таки йдеться про соціальне управління, про це свідчить визначення в іншому джерелі, де визначається соціальне управління як свідомий, систематичний, організований вплив на суспільство з метою впорядкування, вдосконалення його структури і діяльності, збереження цілісності; як процес, який забезпечує стійкість розвитку суспільної системи, її рівновагу, гарантію, запобігання потрясінням і катаклізмам [25, с. 646–648].

Необхідно звернути увагу на те, що наведені нами визначення управління формулюються через поняття «вплив», «діяльність», але існують й інші підходи. Так, деякі автори говорять про управління вже як про процес систематичного, свідомого, цілеспрямованого впливу людей на суспільну систему в цілому або її окремі частини (виробництво, соціальне та духовне життя, галузі економіки тощо) на ґрунті усвідомлення та використання притаманних суспільству об'єктивних закономірностей і прогресивних тенденцій в інтересах забезпечення його ефективного функціонування та розвитку. Підкреслюється, що у змістовному плані управління розглядається як вид інтелектуальної праці, що виступає як система послідовних управлінських функцій, циклів, процесів, які забезпечують координацію і регулювання інших видів людської праці [26, с. 1144]. Наведене визначення управління ототожнюється з поняттям «соціальне управління», автори не виокремлюють їх. Про це свідчить інше соціологічне видання, яке визначає

соціальне управління як діяльність щодо організації суспільних процесів, яка ґрунтується на усвідомленому використанні притаманних їм закономірностей [27, с. 356–358].

Авторитетне соціологічне видання пропонує визначення управління як елементу, функції організмів, систем різноманітної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує збереження певної структури, підтримання режиму діяльності, реалізації програми, мети діяльності. Соціальне управління ж визначається як один з основних видів управління, функція якого полягає в забезпеченні реалізації потреб розвитку суспільства та його підсистем [21, с. 380].

Стосовно стану визначення змісту понять «управління» та «соціальне управління» в рамках методології інших наук можна впевнено стверджувати, що проблеми схожі. Так, у теорії менеджменту управління визначається як процес планування, організації, мотивації і контролю, який необхідний для того, щоб сформулювати і досягти мети організації [28, с. 37]. Менеджмент, розглядаючи організацію діяльності суб'єкта управління (менеджера), пропонує своє визначення управління як низки окремих процесів, що являють собою дії, які сприяють досягненню мети [29, с. 15]. Наявне ототожнення понять «процес» і «дія», «керування» та «управління», на жаль, тільки дезорієнтує читача.

Представники політології визначають управління як: 1) сукупність способів, засобів і механізмів для здійснення організованого забезпечення впорядкованості, стабільності політичного життя суспільства і держави; 2) форму регулювання суспільних відносин у класовому суспільстві через владу [30, с. 525–526]. При цьому в рамках політології існують й інші визначення. Управління – це специфічна функція організованих систем природи, суспільства, виробничо-технічної сфери, яка забезпечує їх життєдіяльність, цілеспрямовану динаміку їх розвитку, реалізацію конкретних програм і практичних завдань. У свою чергу, соціальне управління визначається як свідомо діяльність суспільних інститутів та окремих індивідів, що спрямована на регулювання стихійних та усвідомлених, об'єктивних і суб'єктивних начал, доцільне впорядкування суспільних відносин [31, с. 379–380]. Або визначення політичного управління в «Політологічному енциклопедичному словнику»: «специфічна форма і засоби діяльності з регулювання політичних процесів, координації, узгодження та реалізації інтересів різноманітних соціальних груп і прошарків» [32, с. 739]. Наведені визначення переконливо демонструють розбіжності визначень та наявність означеної проблеми.

4. І врешті-решт, четверта проблема полягає в тому, що спостерігається певне легковажне ставлення до поняття управління. Так, зустрічаються автори, для яких поняття «управління» настільки зрозуміле та «елементар-

не», що не потребує окремого фіксування. Очевидно, на цій підставі зустрічаються видання, що висвітлюють явище управління, але у тексті не можна знайти жодного визначення управління [33]. На нашу думку, будь-яке явище при його вивченні повинно мати визначення для його фіксації під певним кутом розгляду. У разі відсутності визначення явища кожний бачить його «по-своєму» й думає «про своє».

Таким чином, проведений короткий аналітичний огляд наявних визначень управління демонструє «парад» змісту та сенсів цього явища, підходів щодо його розгляду. Такий стан речей обумовлює проблемний характер формування теорії соціального управління. При її створенні, очевидно, необхідно зосередити зусилля передусім на: 1) формулюванні основних категорій, законів, принципів і методів зміни (оптимізації) соціальних систем при збереженні їх цілісності; 2) визначенні можливостей розбудови нових соціальних утворень на ґрунті соціальної доцільності і ціннісно-нормативних уявлень суб'єктів управління та населення, які притаманні суспільству на цьому етапі свого розвитку. Будь-яка наукова теорія передусім покликана надавати світоглядні орієнтири, що зручні до сприйняття та у використанні на практиці. Чітке висвітлення змісту соціального управління дозволить створити такі орієнтири.

Вважаємо, що автори залишають поза увагою те, що створення загальної теорії соціального управління потребує дослідження закономірностей, принципів і форм соціальної взаємодії незалежно від того, в якій сфері життєдіяльності вони здійснюються. Необхідно вивчати не лише організаційні установи управління, а управління як соціальні системи, що здійснюють регламентування взаємодії суб'єктів, обумовлюють рамки їх «управлінської» діяльності в межах наявної соціальної системи.

Слід визнати, що в галузі наукового пошуку соціологів спостерігається суттєвий «ухил» у бік організації діяльності власне суб'єктів управління. Але соціологія управління не повинна прагнути підміняти діяльність менеджерів. Вважаємо, що її головним завданням є забезпечення формування у суб'єктів соціальної взаємодії цілісного уявлення про механізми формування соціальних систем, бачення їх структури, зовнішніх та внутрішніх зв'язків, процесів соціальної самоорганізації та розвитку, створення організаційних систем взаємозалежності суб'єктів для досягнення соціально значущих цілей та ролі управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабосов Е. М. Социология управления : учеб. пособие для студентов вузов / Е. М. Бабосов. – 5-е изд. – Минск : ТетраСистемс, 2006. – 288 с.

2. Бойков В. Э. Эволюция идей социологии управления / В. Э. Бойков // Социология власти. – 2008. – №2. – С. 5–14.
3. Бурега В. В. Соціологія управління : навч. посіб. / В. В. Бурега, О. В. Мазурик, Н. Ф. Селютіна. – Донецьк : Сх. вид. дім, 2010. – 140 с.
4. Граждан В. Д. Предмет и роль социологии управления / В. Д. Граждан // Образование и о-во. – 2007. – №5. – С. 15–20.
5. Граждан В. Д. Социология управления : учебник / В. Д. Граждан. – М. : Кнорус, 2009. – 512 с.
6. Димитров В. Ю. Соціологія управління у вимірах минулого / В. Ю. Димитров // Гілея : наук. вісн. – 2014. – Вип. 85. – С. 378–382.
7. Зборовский Г. Е. Трансформация предметного поля социологии управления: новые вызовы / Г. Е. Зборовский, П. А. Амбарова // Социол. исслед. – 2016. – №7. – С. 48–57.
8. Кобыляцкий Н. Г. К вопросу становления научной парадигмы: обзор публикаций / Н. Г. Кобыляцкий // Социол. исслед. – 2005. – №4. – С. 64–68.
9. Кобыляцкий Н. Г. Становление научного направления: обзор публикаций по социологии управления / Н. Г. Кобыляцкий // Социол. исслед. – 2007. – №4. – С. 133–136.
10. Кравченко А. И. Социология управления: фундаментальный курс : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / А. И. Кравченко, А. О. Тюрина. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Акад. проект : Деловая кн., 2008. – 983 с.
11. Нагорный Б. Г. Некоторые аспекты формирования новой парадигмы социологии управления / Б. Г. Нагорный // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 15. – С. 85–87.
12. Сергейчук А. В. Социология управления : учебник / А. В. Сергейчук. – СПб. : Изд. дом «Бизнес-Пресса», 2002. – 187 с.
13. Социология управления : теорет.-приклад. толк. слов. / отв. ред. А. В. Тихонов. – М. : КРАСАНД, 2015. – 480 с.
14. Тощенко Ж. Т. Социология управления : учебник / Ж. Т. Тощенко. – М. : Центр социал. прогнозирования и маркетинга, 2011. – 300 с.
15. Чепак В. В. Проблеми управління в зарубіжній соціології освіти / В. В. Чепак // Соціал. технології: актуал. пробл. теорії та практики. – Запоріжжя : ЄТТА-ПРЕСС, 2008. – Вип. 1. – С.204–213.
16. Теория управления: социально-технологический подход : энцикл. слов. / под ред. В. Н. Иванова, В. И. Патрушева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Муницип. мир, 2004. – 672 с.
17. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
18. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев [и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 815 с.
19. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : Хэлтон, 1998. – 399 с.

20. Сучасний словник із суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. – Х. : Прапор, 2006. – 432 с.
21. Энциклопедический социологический словарь / общ. ред. Г. В. Осипов. – М. : ИСПИ РАН, 1995. – 940 с.
22. Социологическая энциклопедия / под общ. ред. А. Н. Данилова. – Минск : Беларуская Энцыклапедыя, 2003. – 382 с.
23. Соціологія : підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2010. – 224 с.
24. Социальная работа : слов.-справ. / под ред. В. И. Филоненко. – М. : Контур, 1998. – 480 с.
25. Соціологія : корот. енцикл. слов. / під заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Центр духов. культури, 1998. – 736 с.
26. Социология : энциклопедия / сост. Грицанов [и др.]. – Минск : Кн. Дом, 2003. – 1312 с.
27. Социологический справочник / под общ. ред. В. И. Воловича. – Киев : Политиздат Украины, 1990. – 382 с.
28. Кабушкин Н. И. Основы менеджмента : учеб. пособие / Н. И. Кабушкин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Остожье, 1999. – 336 с.
29. Амстронг М. Основы менеджмента. Как стать лучшим руководителем / Майкл Амстронг. – Ростов-н/Д : Феникс, 1998. – 512 с.
30. Человек и общество : крат. энцикл. слов.-справ. (политология) / отв. ред. Ю. С. Борцов ; науч. ред. И. Д. Коротец. – Ростов-н/Д : Феникс, 1997. – 608 с.
31. Политология : энцикл. слов. / общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М. : Изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. – 431 с.
32. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с.
33. Удальцова М. В. Социология управления : учеб. пособие / М. В. Удальцова. – М. : ИНФРА-М ; Новосибирск : НГАЭиУ, 1999. – 144 с.

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ПОНЯТИЯ «СОЦИАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ»

Ячный А. М.

Автор статьи отмечает значение определения понятия «социальное управление» в теории и общественной практике. Подчеркивает проблемный характер его формирования. Предлагает аналитический обзор имеющихся трактовок основных категорий. Раскрывает методологические различия научных подходов в науках, интересующихся проблемами управления. Выделяет методологические проблемы формирования теории социального управления.

Ключевые слова: теория социального управления, управление, социальное управление.

PROBLEMS OF DEFINITION OF THE CONCEPT OF «SOCIAL MANAGEMENT»

Yachniy A. M.

The author of the article marks the value of theory of social management in public practice. Underlines problem character of its forming. Offers the state-of-the-art review of present interpretations of basic categories. Exposes methodological distinctions of scientific approaches in sciences, that interested in management problems. Selects the methodological problems of forming of theory of social management.

Author of many publications emphasize that in the twentieth century in the theory and practice of social control have been significant changes. It is emphasized that as a result of scientific, technical and information revolutions, fundamentally changed the whole system of governance has changed the vision of the object and the subject of control. Efforts statement that the social content was the main object of control. Obviously, on this occasion, received wide application of the phrase «social control». The phenomenon of social management – a subject of study of many sciences, before all this: sociology, psychology, social psychology, political science, philosophy, law, culture, education, cybernetics, sinergetycs, ergonomics and economy. Each of Sciences offers «their» opportunities to improve the management, but the point of «their» methodology. To overcome existing methodological differences are calls to separate social management as an independent branch of scientific knowledge and incorporate it sections of sociology management, management philosophy, psychology, management, politics as the art of management, economy, culture and law, so as to highlight the problem of social control. Thus a «interdisciplinary discipline» subject and method of research is a systematic approach, systematic analysis of the phenomena of social life, and bring together a set of methods and tools to study for the quality and structure of complex social systems as a control object.

These calls cause concern, but their implementation has serious difficulties that present significant methodological problems determining categorical apparatus.

Analytical review of existing definitions of management shows «Parade» content and meaning of this phenomenon, approaches for its consideration. This situation causes the problematic nature of the theory of social control. At its creation should clearly focus, primarily, on: 1) the formulation of major categories, laws, principles and methods change (optimization) social systems while maintaining their integrity; 2) identifying opportunities to build new social formations on the grounds of social expediency and value-normative notions of governance and public inherent in society at this stage of development. Any scientific theory, primarily intended to provide ideological orientations that easy to accept and to use in practice. A clear highlight social content management will create these benchmarks.

We believe that the authors leave aside the fact that a general theory of social management requires a study of laws, principles and forms of social interaction, regardless of which sphere of life they are carried out. It is necessary to study not only the organizational management institutions and management as a social system, comprehensive regu-

lation of interactions, determine the scope of their «management» activities within the existing social system.

Admittedly, in the field of scientific research of sociologists observed substantial «deviation» in the direction of activity of their own administration. But sociology of management should not seek to replace management activities. We believe that its main task – is to ensure the formation of social interaction in a holistic understanding of the mechanisms of social systems, the vision of their structure, external and internal communications processes of social self-organization and development, creation of organizational interdependence of systems to achieve socially important objectives and management role.

Key words: *theory of social management, management, social management.*

